

УДК 378.147:005.336.2]:373.3.091.12

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-2-66-74

Ляшенко Катерина Іванівна,
аспірант ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», викладач педагогічних дисциплін
ВСП «Лисичанський педагогічний фаховий коледж»
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Лисичанськ, Україна.
ekaterinaiv8@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6006-9008>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Актуальність визначення змісту інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів не викликає сумніву, оскільки, не маючи чіткого уявлення про значення інноваційної компетентності, не маємо можливості визначити послідовність і доречність використання певної системи методів і технологій щодо формування інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Існує серія методологічних підходів до осмислення змісту цього феномену, зокрема: компетентнісний, системний, діяльнісний та індивідуально-креативний.

Отже, виникає потреба дослідити методологічні підходи задля ґрунтовного осмислення змісту інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів і відійти від типового визначення цього поняття.

Проблему формування інноваційності майбутніх вчителів представлено в дослідженнях останніх років. На сучасному етапі розвитку професійної освіти більшість науковців вважають необхідним формування інноваційної компетентності у майбутніх фахівців. В Україні базою для дослідження визначених питань закладено в роботах таких науковців, як І. Підласий (Підласий І., 1998), О. Дубасенюк (Дубасенюк О., 2011) теоретично обґрунтовує креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. За Н. Мойсеюк, компетентність означає «коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі» (Н. Мойсеюк, 2007). Велику зацікавленість у цьому контексті становлять праці закордонних авторів Ю. Маргуліса, К. Доуле, М. Моїсеєвої, Р. Нортон, та ін.

Отже, нині створено певні передумови формування компетентнісної освіти студентів у галузі використання інновацій,

формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Проблеми компетентнісного підходу та особливості цього феномена активно досліджували О. Антонова, І. Зязюн, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко та ін. Науковці зазначають, що професійна компетентність педагога – динамічна категорія, що постійно розвивається, щільно пов'язана з такими поняттями як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності», «готовність до діяльності».

Віддаючи належне розробкам теоретичних і прикладних напрямків проблеми, відзначимо, що інновації в освіті як засіб формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи ще не були предметом окремого дослідження. У то й же час, практика показує, що вони часто не усвідомлюють потреби застосування інноваційних технологій у процесі навчання, у них не сформовані відповідні знання й уміння, оскільки їхня підготовка в цій галузі у педагогічних закладах залишається багато в чому фрагментарною, не охоплює всіх видів освітньої діяльності.

Мета нашої статті: визначити і теоретично дослідити методологічні підходи до розуміння змісту інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів, зокрема компетентнісний, системний, діяльнісний та індивідуально-креативний. На нашу думку, правильно визначений зміст інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів протегуватиме чіткому формулюванню цілей, вибору засобів організації формування інноваційної компетентності та вибору найефективніших засобів прогнозування результатів.

В умовах реформування системи освіти України, створення якісно нової фундаментальної парадигми, особливої ваги набуває модернізація змісту освіти та оновлення державних стандартів. Події сьогодення диктують нам нові умови життя, навчання та розвитку. Сучасному педагогу потрібно весь час бути в епіцентрі подій, володіти новітніми, інноваційними технологіями навчання, розуміти значення навичок XXI століття для формування особистості, патріота, лідера та інноватора, як це зазначає Концепція нової української школи.

Найрозповсюдженішим поглядом до розуміння сутності поняття «інноваційна компетентність» є компетентнісний підхід, який переважно асоціюється зі специфікою формування компетентностей. Досліджуючи теоретичні засади та практичні аспекти реалізації компетентнісного підходу Н. Романчук дійшла висновку, що основою і фундаментом сучасних уявлень компетентнісного підходу було покладено ідеї особистісного і діяльнісного розвитку особистості, сформульовані в контексті психолого-педагогічних концепцій розвиваючої та особистісно орієнтованої освіти. Також поняттєво-категоріальна база компетентнісного підходу безпосередньо пов'язана з ідеєю цілепокладання й цілеспрямованості освітнього процесу, при якому

формування компетентностей відбувається у закладі вищої та фахової передвищої освіти, а зміст освіти визначається чотирикомпонентною моделлю: знання, вміння, досвід творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення (О. Романчук, 2018). Тож можна стверджувати, що саме компетентнісний підхід передбачає формування інноваційної компетентності в процесі креативної діяльності, що доводить цінність творчості в професійній підготовці фахівців будь-якого профілю.

Усвідомлюючи роль і значення педагога як рушійної сили освітянських реформ, вищі заклади освіти реалізують програми інноваційного розвитку, де одним із важливих завдань визначають оновлення професійної компетентності вчителя в умовах інноваційної діяльності. Останнім часом відбувається переосмислення системи пріоритетів безперервної педагогічної освіти, у процесі якої першочергового значення набувають питання становлення вчителя як суб'єкта інноваційної діяльності та засвоєння ним освітніх технологій та компетентностей. Потреба в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності в сучасних умовах розвитку освіти викликана також необхідністю оновлення організації навчально-виховного процесу в закладах освіти різного типу. Інноваційні педагогічні технології стають типовим явищем освітянської практики, а готовність до їх застосування – вимогою до всіх педагогів. Головним у цьому процесі має стати питання підготовки вчителя-інноватора (ментора, амбасадора, тьютора тощо) початкових класів, який володіє проєктивним мисленням, перспективними педагогічними технологіями, є суб'єктом особистісного і професійного зростання.

Безумовно, компетентнісний підхід передбачає комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, що забезпечує успішне функціонування людини в ключових сферах життєдіяльності, що сприяє самореалізації в сучасному суспільстві фахівців будь-якої спеціальності.

У контексті компетентнісного підходу базовим компонентом є поняття «ключові компетенції» як базові компетентності.

З урахуванням даних позицій ключовими освітніми компетентностями є такі.

1. Ціннісно-смилова компетентність. Це компетентність у сфері світогляду, пов'язана з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись у ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення. Дана компетентність забезпечує механізм самовизначення учня в ситуаціях навчальної й іншої діяльності. Від неї залежать індивідуальна освітня траєкторія учня та програма його життєдіяльності в цілому.

2. Загальнокультурна компетентність. Коло питань, в яких учень повинен бути добре обізнаний, мати пізнання та дуже широкий досвід діяльності: це особливості національної та загальнолюдської культури,

духовно-моральні основи життя людини й людства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки та релігії в житті людини, їх вплив на світ, компетентності в побутовій і культурно-дозвілєвій сфері, наприклад, володіння ефективними способами організації вільного часу. До цього ж відноситься досвід засвоєння учнем наукової картини світу, що розширюється до культурологічного й загальнолюдського розуміння світу.

3. Навчально-пізнавальна компетентність. Це сукупність компетентностей учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, евристичної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, які пізнаються учнем. Сюди входять знання й уміння організації цілепокладання, планування, генерації ідей, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності. Стосовно досліджуваних об'єктів учень опановує креативні навички продуктивної діяльності: добуванням знань безпосередньо з реальності, володінням прийомами дій у нестандартних ситуаціях, евристичними методами рішення проблем. У рамках даної компетентності визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізнити факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання ймовірнісних, статистичних та інших методів пізнання.

4. Інформаційна компетентність. За допомогою реальних об'єктів (телевізор, магнітофон, телефон, факс, комп'ютер, принтер, модем, копір тощо) й інформаційних технологій (аудіо-, відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет) формуються вміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати її. Дана компетентність забезпечує навички діяльності учня стосовно інформації, що міститься в навчальних предметах та освітніх галузях, а також у навколишньому світі.

5. Комунікативна компетентність. Включає знання необхідних мов, способів взаємодії з оточуючими й окремими людьми та подіями, навички роботи у групі, демонстрація різних соціальних ролей у колективі. Учень має вміти презентувати себе, написати лист, анкету, заяву, поставити запитання, вести дискусію й ін. Для освоєння даної компетентності в навчальному процесі фіксується необхідна й достатня кількість реальних об'єктів комунікації та способів роботи з ними для учня кожного ступеня навчання в рамках кожного досліджуваного предмета чи освітньої галузі.

6. Соціально-трудова компетентність означає володіння знаннями та досвідом у сфері громадянсько-суспільної діяльності (виконання ролі громадянина, спостерігача, виборця, представника тощо), у соціально-трудовій сфері (права споживача, покупця, клієнта, виробника), у сфері сімейних стосунків та обов'язків, у питаннях економіки та права, у галузі професійного самовизначення. У дану компетенцію входять, наприклад,

уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистої та суспільної вигоди, володіти етикою трудових і громадських взаємин. Учень опановує мінімально необхідні для життя в сучасному суспільстві навички соціальної активності та функціональної грамотності.

7. Компетентність особистісного самовдосконалення спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки. Реальним об'єктом у сфері даної компетентності виступає сам учень. Він опановує способи діяльності у власних інтересах і можливостях, що виражається в його безперервному самопізнанні, розвитку необхідних сучасній людині особистісних якостей, формуванні психологічної грамотності, культури мислення та поведінки. До даної компетентності відносяться правила особистої гігієни, турбота про власне здоров'я, статева грамотність, внутрішня екологічна культура. Сюди ж входить комплекс якостей, пов'язаних з основами безпечної життєдіяльності особистості.

Формування компетентностей відбувається засобами змісту освіти. У підсумку в учня розвиваються здібності та з'являються можливості вирішувати в повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до виробничих і соціальних. В аспекти розв'язання нашої проблеми всі вищеназвані компетентності відіграють значну роль у формуванні інноваційної діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

Відзначимо, що саме формування інноваційного аспекту є відсутнім, тому що не до всіх фахівців різних спеціальностей висувається обов'язково мати певний рівень сформованості інноваційної компетентності.

Безперечно, консолідуючим і провідним підходом серед існуючих педагогічних підходів нами було визначено – системний підхід, оскільки саме цей підхід може забезпечити повноцінне поєднання всіх структурних компонентів процесу формування інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Підтвердженням нашої думки є твердження О. Семенової, що системний підхід сприяє якісному вивченню механізмів художньої творчості та її складників (Семенова О., 2017). Загалом базовими категоріями системного підходу вважають категорії системи та системності, які в сучасній педагогічній науці всебічно досліджуються й розробляються, проте дотепер не мають однозначних трактувань, тому в межах нашого дослідження нам необхідно зазначити, як ми розуміємо вищезгадані поняття.

Відповідно до цього стає очевидним необхідність особливості функціонування системно-діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів. Діяльнісний підхід походить від слова «діяльність», тому в загальнопедагогічному розумінні поняття «діяльність» трактується, як спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни. Основні компоненти діяльності: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої перетворюється

предмет в об'єкт, на який спрямована діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності (Гончаренко С., 1997). Відзначимо, що основні компоненти діяльності повністю співпадають зі структурними компонентами системи, що неодмінно доводить взаємозв'язок системного і діяльнісного підходів, зокрема у межах нашого наукового дослідження.

Отже, діяльнісний підхід сприяє становленню інноваційності та креативної особистості фахівця, а це означає, що формування інноваційної компетентності не відбувається без формування професійно-інноваційних інтенцій, що сприяє формуванню інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів зокрема.

У контексті формування інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів нас цікавить індивідуально-креативний підхід, оскільки процес формування інноваційності передбачає здійснення індивідуальної й унікальної діяльності майбутніми вчителями початкових класів, що пов'язана зі створенням творчого продукту.

Отже, вищезазначений підхід складається з двох семантичних складників, а саме: «індивідуальний підхід» і «інноваційний підхід», тому розглянемо сутність кожного підходу і з'ясуємо специфіку необхідності їх поєднання щодо формування інноваційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів.

У контексті особливостей до організації освітнього процесу у вищій школі на основі креативного (інноваційного) підходу О. Дубасенюк зазначила, що стратегія креативного підходу до організації освітнього процесу передбачає: усвідомлення майбутніми вчителями власних особистісних і професійних можливостей, розвиток педагогічних здібностей до рівня креативних; задоволення потреби у новизні і нестандартних способах розв'язання професійних проблем; установку на творчість і подолання стереотипних способів та формалізму у професійних діях; прогнозування шляхів і вдосконалення творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця (Дубасенюк О., 2011).

Результати нашого дослідження підтверджують, що специфічною педагогічною особливістю інноваційності є те, що перед майбутнім вчителем постає необхідністю здійснювати індивідуальну інноваційну та креативну діяльність, яка надає широкі можливості мотивації щодо формування інноваційної компетентності. Визначено, що традиційні педагогічні технології актуальні в межах репродуктивного підходу, натомість, неможливо якісно формувати компетентності майбутніх фахівців традиційними технологіями. Необхідно розробити і впровадити нові технології та стратегії, що спрямовані на формування компетентностей, зокрема інноваційної. Ключової винятковості набуває індивідуально-креативний підхід у процесі організації ефективності педагогічного процесу, оскільки вплив на особистість майбутніх вчителів початкових класів відбувається через вплив на його індивідуальні якості.

Ключовими характеристиками змісту інноваційної компетентності є здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових нестандартних підходах і нових продуктах, яка дозволяє усвідомлювати нове, проте сам процес має як свідомий, так і несвідомий характер. Відповідно до цього професійна підготовка майбутніх вчителів початкових класів має певну специфіку.

Інноваційна компетентність є системною характеристикою педагогів, відображає рівень їх новітньої та професійної підготовки, освітню практику і особистісну демократичну позицію. А формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкових класів носить процесуальний і системний характер, основу якого складає рівень інноваційної освіти, в нашому дослідженні – у педагогічних коледжах.

Перспективи подальших досліджень лежать у просторі визначення структури формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с. **2. Дубасенюк О. А.** Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. *Креативна педагогіка*. 2011. № 4. С. 23–28. **3. Мойсеюк Н. Є.** Педагогіка : навчальний посібник. 5-те вид., доп. і перероб. Київ : Б. в., 2007. 655 с. **4. Підласий А. І.** Педагогічні інновації. *Рідна школа*. 1998. № 12. С. 3. **5. Романчук О.** Теоретичні засади та практичні аспекти реалізації компетентнісного підходу у вищих технічних закладах освіти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. Т. 2. № 3 (62). С. 263–267. **6. Сегеда Н. А.** Зміст креативно-акмеологічного підходу до вивчення феномену професійного зростання викладача вищої школи. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 4. С. 106–110. **7. Семенова О.** Модель педагогічної системи формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2016. № 13. С. 125–131.

References

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian]. **2. Dubaseniuk, O. A.** (2011). *Kreatyvnyi pidkhid do profesiino-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv* [Creative approach to professional and pedagogical training of future teachers]. *Kreatyvna pedahohika – Creative pedagogy*, 4, 23-28 [in Ukrainian]. **3. Moiseiuk, N. Ye.** (2007). *Pedahohika* [Pedagogy]. 5-te vyd., dop. i pererob. Kyiv: B. v. [in Ukrainian]. **4. Pidlasyi, A. I.** (1998). *Pedahohichni innovatsii* [Pedagogical innovations]. *Ridna shkola – Native school*, 12, 3 [in Ukrainian]. **5. Romanchuk, O.** (2018). *Teoretychni zasady ta praktychni aspekty*

realizatsii kompetentnisnoho pidkходу u vyshchyykh tekhnichnykh zakladakh osvity [Theoretical bases and practical aspects of realization of the competence approach in higher technical establishments of education]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedagogichni nauky – Scientific Bulletin of MNU named after V. O. Sukhomlinsky. Pedagogical sciences*, 2, 3 (62), 263-267 [in Ukrainian]. **6. Sheda, N. A.** (2009). Zmist kreatyvno-akmeolohichnoho pidkходу do vyvchennia fenomenu profesiinoho zrostannia vykladacha vyshchoi shkoly [The content of the creative-acmeological approach to the study of the phenomenon of professional growth of a high school teacher]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 4, 106-110 [in Ukrainian]. **7. Semenova, O.** (2016). Model pedahohichnoi systemy formuvannia khudozhno-tvorchoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva [Model of the pedagogical system of formation of artistic and creative competence of the future teacher of fine arts]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of modern teacher training*, 13, 125-121 [in Ukrainian].

Ляшенко К. І. Методологічні підходи до формування інноваційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів

Досліджуються методологічні підходи до формування інноваційної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, зокрема компетентнісний, системний, діяльнісний та інноваційний. У ході дослідження автор зазначає, що компетентнісний підхід передбачає комплексне оволодіння знаннями і способами практичної діяльності, що забезпечує успішну діяльність і сприяє самореалізації в сучасному суспільстві фахівців. Було доведено актуальність поєднання і тісного зв'язку наукових підходів: системного і компетентнісного, оскільки характеризуючи системні ознаки формування компетентності фахівця, слід брати до уваги той факт, що характеристики постійно змінюються відповідно до подій, які відбуваються в контексті професійної діяльності педагога. Підсумовано, що індивідуально-креативний підхід сприяє формуванню інноваційності та передбачає здійснення індивідуальної й унікальної діяльності майбутніх вчителів початкових класів, яка реалізується через створенням креативної продукції.

Ключові слова: інноваційність, креативність, інноваційна компетентність, методологічні підходи, компетентнісний підхід, системний підхід, індивідуально-креативний підхід, майбутні вчителі початкових класів.

Ляшенко Е. И. Методологические подходы к формированию инновационной компетентности будущего учителя начальных классов

Исследуются методологические подходы к формированию инновационной компетентности будущего учителя начальных классов, в

частности компетентностный, системный, деятельностный и инновационный. В ходе исследования автор отмечает, что компетентностный подход предполагает комплексное овладение знаниями и способами практической деятельности, обеспечивает успешную деятельность и способствует самореализации в современном обществе специалистов. Было доказано актуальность сочетания и тесной связи научных подходов: системного и компетентностного, поскольку характеризуя системные признаки формирования компетентности специалиста, следует принимать во внимание тот факт, что характеристики постоянно меняются в соответствии с событиями, которые происходят в контексте профессиональной деятельности педагога. Подведен итог, что индивидуально-креативный подход способствует формированию инновационности и предусматривает осуществление индивидуальной и уникальной деятельности будущих учителей начальных классов, которая реализуется через создание креативной продукции.

Ключевые слова: инновационность, креативность, инновационная компетентность, методологические подходы, компетентностный подход, системный подход, индивидуально-креативный подход, будущие учителя начальных классов.

Liashenko K. Methodological Approaches to the Formation of Innovative Competence of the Future Primary School Teacher

The article deals with the methodological approaches to the formation of innovative competence of future primary school teachers, in particular competence, system, activity and innovation, are studied. In the course of the study, the author notes that the competency approach involves a comprehensive mastery of knowledge and methods of practical activities, which ensures successful activities and promotes self-realization in modern society of professionals. The relevance of the combination and close connection of scientific approaches: systemic and competence, as characterizing the systemic features of the formation of specialist competence, should take into account the fact that the characteristics are constantly changing according to events in the context of professional activities. It is concluded that the individual-creative approach promotes the formation of innovation and involves the implementation of individual and unique activities of future primary school teachers, which is realized through the creation of creative products.

Key words: innovation, creativity, innovative competence, methodological approaches, competence approach, system approach, individual-creative approach, future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Шехавцова С. О.